

УДК 343.98:343.14

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НЕПРАВДИВИХ ПОКАЗАНЬ ТА СПОСОБИ ЇХ ВИКРИТТЯ

Чегренець Надія Вікторівна,
*студентка IV курсу ННІ права,
Сумський державний університет*

Науковий керівник:
Маланчук Петро Михайлович,
*канд. юрид. наук, доцент,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
та судочинства ННІ права,
Сумський державний університет*

Дана стаття присвячена дослідженню особливостей доказів, а саме показань суб'єктів кримінального провадження. Зокрема, проблеми наукового визначення понять «криміналістична характеристика», «показання», «завідомо неправдиві показання» та особливо специфічних рис формування завідомо неправдивих показань. Наголошено на з'ясуванні поняття криміналістичної характеристики злочинів завідомо неправдивих показань, відокремлені їх складові елементи. Викладено докладний опис прийомів та методів, спрямованих на викриття неправдивих показань. На основі аналізу наукових джерел розглянуто основні підходи щодо розуміння вищезазначених понять. Окрему увагу приділено питанням щодо причин дачі неправдивих показань, методики їх викриття. Наведено характеристику так званих «жестів нещирості». Розглянуто важливий аспект, як відповідальність за дачу завідомо неправдивих показань. Запропоновано власне бачення щодо поняття «криміналістичної характеристики неправдивих показань».

Наголошено на необхідності подальшого дослідження та аналізу даної проблематики, в тому числі внесення змін до законодавства, зокрема до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України.

Ключові слова : злочин, криміналістична характеристика, відповідальність, показання, неправдиві показання, жести нещирості, докази, допит, викриття.

Chegrenets N. V. Criminological Characteristics of False Evidence and the Methods of Their Exposure. This article is devoted to research of features of the evidence, namely the testimony of the subjects of criminal proceedings. In particular, problems of scientific definition of «criminological characteristics», «indications», «false testimony» and especially the specific features of the formation of false testimony. The emphasis on the clarification of the concept of criminalistic characteristics of crimes, false testimony, their isolated constituent elements. A detailed description of techniques and methods aimed at exposing false testimony. Based on the analysis of scientific sources describes the main approaches to understanding the aforementioned concepts. Special attention is given to questions about the causes of false testimony, methods of their exposure. The characteristics of the so-called

«gesture of insincerity». The important aspect of liability for perjury. Proposed own vision of the term «criminalistic characteristics of false testimony».

Noted the need for further research and analysis of this problem, including changes in legislation, in particular the criminal and criminal procedural codes of Ukraine.

Keywords : the crime, criminological characteristic, a responsibility, the testimony, the false testimony, gestures of insincerity, proofs, questioning, disclosure.

На сьогоднішній час все частіше невинні особи притягуються до кримінальної відповідальності, а винні уникають її, що є наслідком давання неправдивих показань свідками, потерпілими, обвинуваченими тощо. Підтвердженням цього є офіційна статистика вчинених злочинів, про самих злочинців та зокрема про притягнення до відповідальності за дачу неправдивих показань, яку дають МВС України та Генеральна прокуратура України [1; 2].

Якщо слідувати конституційному принципу справедливого та ефективного правосуддя, то як відомо воно ґрунтується на підставі достовірних, допустимих доказів. А доказ згідно з ч.1 ст. 84 КПК України, це фактичні дані, отримані в порядку, передбаченому КПК України, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя та суд встановлюють наявність або відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. Доказами можуть бути будь – які відомості, на основі яких можна встановити наявність чи відсутність дій обвинуваченої особи, які становлять склад злочину [3].

Процесуальними джерелами доказів є: показання, речові докази, документи, висновки експертів [4].

Надання завідомо неправдивих показань, недостовірних доказів суттєво впливають на розслідування справи, формулювання обвинувачення, винесення судового рішення і т. д. Серед науковців питання криміналістичної характеристики завідомо неправдивих показань, на жаль, не достатньо досліджені. Мало уваги приділялося визначенню основних понять, особливостей показань, їх класифікації тощо. Що говорить про актуальність даної тематики.

Як вже стало зрозуміло, в даній статті ми будемо говорити про поняття, особливості завідомо неправдивих показань обвинувачених, свідків та потерпілих та можливі шляхи їх викриття.

Звичайно що причиною дачі завідомо неправдивих показань може бути як намір уникнути відповідальності, залякування, недовіра до органів влади, підкуп, бажання приховати певні факти вчинення злочину. І це дійсно є злочином та суттєвою проблемою зараз.

Не зважаючи на недостатній рівень розроблення даної тематики, чимало досліджень було проведено Л. А. Сергеевим, А. В. Шмоніною, В. О. Коноваловою, О. М. Колесніченком, Р. С. Белкиным. Деякі аспекти завідомо неправдивих показань вивчали Д. І. Дубровський, І.К. Мельник, В.М. Кудрявцев тощо. Окремої уваги заслуговують праці В. Дометеєва, П. М. Маланчука, О. Габро.

Аналізуючи наукову літературу, можна запримітити різні думки науковців щодо поняття криміналістичної характеристики. Хто розуміє під цим наукову абстракцію, хто – систему відомостей про механізми вчинення злочинів. Зокрема, В. О. Коновалова стверджує, що «Криміналістична характеристика – це система відомостей про криміналістично значимі ознаки злочину, що відображає закономірні зв'язки між ними й служить для побудови й перевірки слідчих версій задля вирішення конкретних завдань розслідування» [5].

Але найбільш вдалими визначенням ми вважаємо формулювання І. Ф. Герасимова, який подавав криміналістичну характеристику як сукупність відомостей про загальні, типові ознаки, обставини та інші характерні риси певного виду злочинних діянь, що мають важливе організаційне й тактичне значення для розкриття цього виду злочинів [6].

Злочинець у процесі приготування до свого кримінального діяння намагається схилити інших людей на свій бік, завоювати їхню довіру, ретельно приховуючи злочинні наміри. Коли злочинця затримують в якості підозрюваного, він, щоб уникнути кримінальну відповідальність за допомогою різних способів навмисно намагається ввести органи досудового розслідування в оману. У свою чергу через ті чи інші причини неправдиві відомості можуть повідомляти й інші суб'єкти кримінального процесу, зокрема свідки та потерпілі.

Неправдиві показання – це спосіб самообману, навмисне перекручування відомостей, повідомлення особою відомостей, що не відповідають дійсності. Водночас слід сказати, що є ще тотожне до «неправди» поняття – «обман». Воно є ширшим за своїм змістом, тому що неправда в основному проявляється в активній діяльності суб'єктів кримінального процесу, а обман може

супроводжуватися прихованням якихось відомостей, замовчуванням, перебільшенням тощо.

Досить цікавим є дослідження явних ознак неправдивих відомостей. А саме: при розмові з потерпілим, підозрюваним чи іншим суб'єктом може виникнути припущення про те, що ви такі показання коли – небуть чули. Мова супроводжується меншими емоціями, не зустрічається невідповідностей, всі факти узгоджені, в той час як в правдивих показаннях частіше можна зустріти невідповідності, що відображають факти реального життя. Особа, коли говорить правду, відтворює події так, як вони були нею сприйняті, описує їх деталі, не в усьому погоджуючись, не намагаючись їх прикрасити, джерело яких особі може бути незрозуміле; в протилежному ж випадку особа може дозволити собі неясності у свідченнях. Також, вагомими ознаками є ухилення від відповіді на пряме запитання, часте повторення тверджень [7].

При спілкуванні досить часто можна побачити протиріччя між висловлюваннями людини і рухами тіла, мімікою, жестами. Для легшого розрізнення правдивих і неправдивих показань виділяють «жести нещирості». Це зокрема: дотик до носа; захист рота рукою, що може проявлятися у прикритті рукою рота, притисненні великого пальця до щоки; чухання і потирання вуха; часте пригладжування волосся; показ знервованості частим курінням, протиранням долонь чи паузами або навпаки швидкими відповідями на запитання; вегетативні реакції в вигляді почервоніння обличчя, посмикування губ, частішого дихання, підвищеного потовиділення тощо) [8].

Бувають випадки коли на початковому етапі розслідування підозрюваний чи свідок, потерпілий дають одні показання, а в кінці – зовсім інші. Це говорить про можливість великого впливу на них родичів, друзів, знайомих чи вплив один на одного. Неправдиві показання можуть бути сформульовані і через помилки їх фіксації слідчим, суддею.

Комаров И. М. виділяє три етапи формулювання завідомо неправдивих показань: перший – це прийняття рішення про дачу свідомо неправдивих показань; другий - планування змісту майбутнього свідомо неправдивого показання; і третій - відтворення свідомо неправдивих показань на допиті.

Автор велику увагу звертає на особистість підозрюваного, а точніше, коли момент фактичної затримання для підозрюваного є несподіваним, він відразу прагне довше поспілкуватися й отримати якомога більше інформації від особи, що веде допит. У той же час, він розуміє, після даного спілкування його становище може не поліпшитися, що від нього можуть в будь – який момент вимагати

правдиві показання, які він боїться повідомити або ж не хоче це робити. Приводячи в протиставлення свідка чи потерпілого, то особливістю дачі неправдивих показань є те, що в основному в них відсутній чинник раптовості [9].

Варто зазриміти й таку особливість завідомо неправдивих показань згаданих вже суб'єктів кримінального провадження, як: їм весь час треба контролювати свою мовлення, щоб не сказати нічого зайвого, не проговоритися. Їх показання, як правило, не такі емоційні, висловлюються чітко. Можуть виникнути проблеми лише при відповідях на поставлені їм запитання, коли треба швидко думати, що відповідати. Крім того, в показаннях можуть бути наявні й заучувані слова чи деякі речення. У цьому випадку слідчому вже треба вміти вчасно та правильно відрізнити правди від обману, виявляти перебільшення, чіткість, заучування, досліджувати психіку особи тощо.

Криміналіст О. О. Закатов вважає, що неправдиві свідчення можна також виявити ще за такими ознаками, як: невизначеність інформації, яка містяться у свідченнях; невідповідність висловлювань іншим зібраним у справі доказам, а також протиріччя всередині самих свідчень; опис подій, фактів із надмірною точністю, що може бути обумовлено вивченням заздалегідь підготовлених показань; приховування фактів, які, на думку допитувача, добре відомі доповідачу, або забудькуватість щодо подій, значення яких істотні для доповідача; різне пояснення одних і тих самих подій; наявність у свідченнях словесних конструкцій, фраз, які не відповідають рівню інтелектуального розвитку доповідач [10].

Переходячи до наступного, варто наголосити на тому, що всі завідомо неправдиві показання вимагають створення чітких та правильних методів та способів їх викриття та подолання. Виявлення неправди в показаннях передбачає їх попереднє дослідження шляхом їх зіставлення з різними даними. Мається на увазі зіставлення окремих частин показаннях, свідчень різних осіб. Якщо говорити про таку стадію кримінального провадження, як допит, то викрити завідомо неправдиві показання можна в момент встановлення психологічного контакту з допитуваною особою. Слідчий може знайти спільну мову з нею, отримати правдиві показання, але щодо усунення самих же мотивів неправди даний метод є неефективним.

Науковці виділяють шість підсистем прийомів, спрямованих на викриття завідомо неправдивих показань. А саме: викриття неправди при повному запереченні обвинуваченим своєї вини і висуненні ним своєї версії; викриття неправди у ситуації часткового визнання обвинуваченим своєї вини;

подолання замовчування обвинуваченим фактів, які інтересують органи розслідування; викриття неправдивої заяви про алібі; встановлення обмови; встановлення само обмови. І кожна з них включає в себе певні прийоми викриття. Наприклад, оголошення фрагментів показань осіб, на яких посилялась особа, стосовно виявлених суперечностей; пред'явлення доказів, які підтверджують її перебування в місці вчинення злочину та інші [11].

Відомою технологією викриття неправдивих показань можна вважати судовий допит свідків, потерпілих, спеціалістів, експертів, підсудних. Сюди можна віднести основний, одночасний допит кількох уже допитаних осіб та перехресний допити [12].

Зокрема Л. Ю. Ароцкер вказує, що «Перехресний допит з більшим успіхом, ніж звичайний, дозволяє розкрити протиріччя в показаннях, виявити в них помилки, уточнити деталі і з'ясувати неправдивість показань. Він є ефективним у всіх випадках, коли в показаннях є внутрішні суперечності, неточності, коли виникають сумніви в їх повноті, правдивості і правильності. Мета одночасного допиту кількох уже допитаних осіб - підтвердити або спростувати показання інших осіб. На думку автора, виходячи з обставин справи, з'ясованих основним допитом, потрібно вирішити кому першому поставити запитання. Потрібно вміло поєднувати основний та шаховий допити з тими подіями, які цікавлять суд. Це дасть можливість якісно розкрити неправдиві показання» [13].

Відомо, що неправдиві показання можуть бути виявлені під час розслідування іншого кримінального правопорушення. Для їх викриття можна використати поєднання різних темпів спілкування для того, щоб суб'єкт допиту не зумів за певний проміжок часу обдумати свої показання або ж вигадати новий шлях обману. Досить таки дієвим є надання особі можливості особи сказати все, що вона хотіла й вже після документальної фіксації її показань викрити її. Не менш вагомим та дієвим вважаємо використання звуко- та відеозапису.

Також не менш вагомим способом викриття неправдивих показань є кримінальна відповідальність за це. Найбільше це стосується свідків на етапі судового розгляду справи. Коли їм суддя дає право голосу, їх викликають в судові засідання й наступає час говорити все, що їм відомо по справі, безумовно вони усвідомлюють, що в разі дачі неправдивих показань у даний момент, рано чи пізно вони самі можуть відповідати за це злочин за кримінальним законодавством. Суддя та інші суб'єкти можуть помітити певну емоційну напруженість свідків. І слід сказати, що її варто тільки правильно використати. З огляду на вищевикладене, треба все - таки зауважити, що дослідження особистості суб'єкта кримінального провадження, вчиненого злочину, дослідження доказів, зокрема показання по справі безумовно є запорукою справедливого й якісного розслідування справи та здійснення правосуддя, чесного притягнення винних осіб до відповідальності.

Докази по справі мають бути чітко доведені, а показання осіб ґрунтовно досліджені, щоб за ґратами не опинилась невинна особа.

Як зазначає П. М. Маланчук, докази мають доводити «поза всяким розумним сумнівом». Якщо ж прокурор не матиме згоди надати необхідні докази, які б усували сумніви в тому. Що обвинувачена особа вчинила злочин, який їй інкримінують, суд постановить виправдувальний вирок, констатуючи при цьому невинуватість особи, а недоведеність її винуватості [14].

Варто правильно вміти зрозуміти психологію особи; спираючись на дані психологічні, професійні знання, застосувати ті чи інші прийоми чи засоби в потрібний момент та в правильний спосіб, щоб викрити завідомо неправдиві показання. Час від часу удосконалюючись, треба проводити аналогію з попередніми справами. Тому що можливо в них приховані головні деталі, ознаки даного злочину. Та й одним з найважливіших вважаємо вміння будувати правильний та чіткий підхід до кожної особи, у деяких випадках навіть завоювати довіру в допитуваного, щоб досягти бажаного результату.

Використана література :

1. Генеральна прокуратура України. Інформація. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>.
2. Міністерство внутрішніх справ України. Про МВС. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://mvs.gov.ua>.
3. Маланчук П. М. Вимоги до доказів у міжнародному кримінальному праві та кримінально-процесуальному праві України: компаративістський аспект / П. М. Маланчук. Право і суспільство, 2015. – С. 181-186.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. Редакція від 03.08.2017. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

5. Коновалова В. Е. Теоретические проблемы криминалистической характеристики / В. Е. Коновалова, А. Н. Колисниченко // Криминалистическая характеристика преступлений. – М., 1984. – С. 15 – 19.
6. Герасимов И. Ф. Методика расследования преступлений. Общие положения / И. Ф. Герасимов // Материалы науч.-практ. конф., Одесса, 1976 г. – М., 1976. – С. 94 – 96.
7. Криміналістика. Підручник / В. Ю. Шепітька, В. Коновалова, В. А. Журавель. За заг. ред. Шепітька В. Ю. - Х.: Одиссей, 2009. – С. 368.
8. Криміналістика. Академічний курс: підручник / Т. В. Варфоломеєва, В. Г. Гончаренко, В. І. Бояров, С. В. Гончаренко, В.- Попелюшко; Акад. адвокатури України. - К: Юрінком Інтер, 2011. – С. 495.
9. Комаров И. М. Криминалистические операции досудебного производства в системе криминалистики / Комаров И. М. - М.: Юрлитинформ, 2010. – С. 256.
10. Закатов А. А. Ложь и борьба с нею / А. А. Закатов. - Волгоград, 1984. – С. 126.
11. Белкин Р. С. Курс криминалистики. - 3-е изд., доп.. - М. : ЮНИТИ - ДАНА, Закон и право, 2001. – С. 837.
12. Криміналістика: навч. посіб. / Р.І. Благута, Р.І. Сибірна, В.М. Бараняк, Є.В. Пряхін, ОМ Дуфенюк, СІ. Марко; Львів. держ. ун-т внутр. справ. - Л., 2010. – С. 539.
13. Соловьев А. Б. Система следственных действий как средство уголовно-процессуального доказывания (проблемы уголовного процесса и криминалистики). Научно - методической пособие / Соловьев А. Б. - М: Юрлитинформ, 2006. – С. 216.
14. Маланчук П. М. Кримінальний процес / П. М. Маланчук // Правознавство: навчальний посібник / за ред.. В. В. Сухоноса (мол.). – Суми : Університетська книга, 2005. – С. 829 – 836.